DISLALIYASI BÖLGAN MAKTABGAÇA YOŞDAGI BOLALARDA LOGORITMIKA MASHĞULOTLARINING NUTQ RIVOJIGA TA'SIRI

Usmonova Azizabonu Obidjon qizi
Toshkent Kimyo xalqaro universiteti
Maxsus pedagogika yo'nalishi talabasi
E-mail: usmonovaazizabonu0@gmail.com

Annotatsiya. Ushbu maqolada dislaliyasi bo'lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan logoritmika mashg'ulotlarining pedagogik va korreksion ahamiyati yoritiladi. Nutq, harakat va musiqa ritmini uyg'unlashtirish orqali bolalarda nutqiy faollik, artikulyatsion harakatlar, nafas olish, eshituv diqqati va tovush talaffuzini rivojlantirish imkoniyatlari tahlil qilinadi. Shuningdek, logoritmik mashqlarni tashkil etish tamoyillari va ularni logopedik mashg'ulotlar bilan birgalikda qo'llash yo'llari bayon etiladi.

Kalit so'zlar: dislaliya, logoritmika, logopediya, tovush talaffuzi, artikulyatsion gimnastika, nutqiy nafas, ritmik harakatlar, korreksion mashg'ulotlar.

Kiriş

Maktabgacha yosh davri bolaning nutqi, harakat koordinatsiyasi va muloqot ko'nikmalari jadal rivojlanadigan muhim bosqich hisoblanadi. Ushbu davrda ayrim bolalarda tovushlarni noto'g'ri talaffuz qilish, bir tovushni boshqa tovush bilan almashtirish yoki tovushni buzib talaffuz qilish kabi nutqiy qiyinchiliklar kuzatilishi mumkin. Bunday holatlardan biri dislaliya hisoblanadi.

Dislaliya — eshitish qobiliyati va nutq apparatining tuzilishiga bog'liq jiddiy buzilishlar bo'lmagan sharoitda ayrim tovushlarning talaffuzida kuzatiladigan nuqsondir. Uning ko'rinishlari va sabablari har bir bolada turlicha bo'lishi mumkin. Shu sababli korreksion ishlar bolaning individual xususiyatlarini hisobga olgan holda tashkil etiladi.

Dislaliyani bartaraf etishda an’anaviy logopedik mashqlar bilan bir qatorda logoritmik mashg‘ulotlardan ham foydalanish mumkin. Logoritmika harakat, musiqa ritmi va nutqiy faoliyatni o‘zaro uyg‘unlashtiruvchi mashqlar tizimidir. U bolaning darsga qiziqishini oshirish, harakatlarni muvofiqlashtirish va nutqiy faoliyatini faollashtirishga yordam berishi mumkin.

Maqolaning maqsadi dislaliyasi bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan ishlashda logoritmika mashg‘ulotlarining imkoniyatlarini yoritish va amaliy mashqlarni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar berishdan iborat.

1. Dislaliya va uning pedagogik xususiyatlari

Dislaliya bolalarda ayrim nutq tovushlarining talaffuzi buzilishi bilan namoyon bo‘ladi. Bunda tovush tushirib qoldirilishi, boshqa tovush bilan almashtirilishi yoki noto‘g‘ri hosil qilinishi mumkin.

Dislaliya bilan ishlashda logoped bolaning qaysi tovushlarni talaffuz qilishda qiynalayotganini, tovushni mustaqil yoki faqat so‘z tarkibida noto‘g‘ri aytishini va artikulyatsion harakatlarning holatini tekshiradi.

Korreksion ishlar, odatda, quyidagi yo‘nalishlarni qamrab oladi:

- artikulyatsion apparat harakatlarini rivojlantirish;
- zarur hollarda nutqiy nafasni muvofiqlashtirish;
- tovushni to‘g‘ri hosil qilishga tayyorlash;
- tovushni bo‘g‘in, so‘z va gaplarda mustahkamlash;
- tovushni kundalik nutqda to‘g‘ri qo‘llashni rivojlantirish.

Logoritmika ushbu ishlarni to‘ldiruvchi yordamchi vosita bo‘lib, tovushni to‘g‘ri qo‘yishning o‘rnini to‘liq bosmaydi.

2. Logoritmikaning dislaliyani korreksiyalashdagi ahamiyati

Logoritmik mashg‘ulotlarda harakatlar, ritmik topshiriqlar, musiqa va nutq birgalikda qo‘llanadi. Mashg‘ulotlar bolaning yoshiga va individual imkoniyatlariga moslashtiriladi.

Logoritmika quyidagi ko‘nikmalarni qo‘llab-quvvatlashi mumkin:

Nutqiy faollik. Ritmik she’rlar, qisqa iboralar va harakatli topshiriqlar bolani nutqiy muloqotga jalb etadi.

Harakat koordinatsiyasi. Qadam tashlash, chapak chalish va tana harakatlarini ritmga moslashtirish umumiy harakatlarni muvofiqlashtirishga yordam beradi.

Eshituv diqqati. Musiqa yoki ritmning o‘zgarishini sezish, tovush signallariga mos javob berish diqqatni jamlashni mashq qildiradi.

Nutq va harakat uyg‘unligi. Harakatni so‘z yoki she’r bilan birgalikda bajarish nutqiy topshiriqlarni qiziqarli shaklda tashkil etish imkonini beradi.

Biroq dislaliya faqat tovush talaffuzining buzilishi bilan bog‘liq bo‘lishi mumkin. Shuning uchun logoritmika mashg‘ulotlari har bir bolaga bir xil darajada zarur deb hisoblanmaydi; ular bolaning aniqlangan ehtiyojlariga qarab tanlanadi.

3. Dislaliyasi bo‘lgan bolalar uchun logoritmik mashqlar

3.1. «Ritmni takrorla» mashqi

Maqsad: eshituv diqqatini va harakat koordinatsiyasini rivojlantirish.

Bajarilishi: logoped ikki yoki uch marta chapak chalib, sodda ritm hosil qiladi. Bola shu ritmni takrorlaydi. Keyinchalik qadam tashlash yoki stol ustiga yengil taqillatish kabi harakatlardan foydalanish mumkin.

Mashq davomida ritm murakkabligi bolaning imkoniyatiga qarab oshiriladi.

3.2. «Harakatli she’r» mashqi

Maqsad: nutqiy faollikni oshirish va nutqni harakat bilan uyg‘unlashtirish.

Bajarilishi: logoped qisqa, sodda she’r yoki ritmik iborani aytadi. Bola so‘zlarga mos harakatlarni bajaradi. Masalan, «Quyosh chiqdi» iborasida qo‘llarini yuqoriga ko‘taradi, «Yomg‘ir yog‘di» iborasida barmoqlarini yengil harakatlantiradi.

Bunda she’r mazmuni bolaning yoshiga mos bo‘lishi va harakatlar xavfsiz bajarilishi kerak.

3.3. «Pufakni uchir» mashqi

Maqsad: nutqiy nafasni boshqarishni mashq qilish.

Bajarilishi: bola burun orqali nafas olib, og‘izdan sekin va bir tekis nafas chiqarishni mashq qiladi. Buni yengil qog‘oz bo‘lagini harakatlantirish yoki sovun pufaklari bilan o‘yin shaklida bajarish mumkin.

Mashq zo‘riqishsiz va qisqa bajariladi. Bosh aylanishi yoki noqulaylik paydo bo‘lsa, mashq to‘xtatiladi.

3.4. «Tovushni eshit va harakatni bajar» mashqi

Maqsad: eshituv diqqati va topshiriqni tushunishni rivojlantirish.

Bajarilishi: logoped oldindan kelishilgan tovush yoki ritmik signalni beradi. Bola shu signalga mos harakatni bajaradi. Masalan, bir signalda chapak chaladi, boshqa signalda qo‘llarini ko‘taradi.

Mashqning asosiy maqsadi tovushni talaffuz qilish emas, balki eshitilgan signalni farqlash va unga mos javob qaytarishdir.

3.5. «Bo‘g‘inlarni ritm bilan ayt» mashqi

Maqsad: bo‘g‘inlarni ritmik tarzda takrorlash va nutqiy faollikni qo‘llab-quvvatlash.

Bajarilishi: logoped bolaning talaffuz imkoniyatiga mos bo‘g‘inlar ketma-ketligini tanlaydi. Bola bo‘g‘inlarni ritm bilan takrorlaydi va zarur bo‘lsa, har bir bo‘g‘inga bitta chapak moslashtiradi.

Muayyan tovushni mashq qilish kerak bo‘lsa, logoped avval bolaning shu tovushni to‘g‘ri hosil qila olishini aniqlaydi. Noto‘g‘ri talaffuzni ko‘p marta takrorlatishdan saqlanish lozim.

4. Logoritmika va logopedik mashg‘ulotlarning o‘zaro bog‘liqligi

Dislaliyani korreksiyalashda logoritmika umumiy rivojlantiruvchi va nutqiy faollikni qo‘llab-quvvatlovchi mashg‘ulot sifatida tashkil etilishi mumkin. Bevosita tovush talaffuzini korreksiyalash esa logoped tomonidan individual tekshiruv natijalariga muvofiq olib boriladi.

Masalan, bola «R» tovushini noto‘g‘ri talaffuz qilsa, logoped dastlab artikulyatsion imkoniyatlarini tekshiradi va zarur tayyorgarlik mashqlarini tanlaydi. Tovush to‘g‘ri hosil qilingandan keyin uni bo‘g‘in, so‘z va gaplarda mustahkamlashga o‘tiladi. Logoritmik mashg‘ulotlarda esa bolaning nutqiy faolligi va ritmik harakatlari qo‘shimcha ravishda mashq qildirilishi mumkin.

Shu tariqa logopedik va logoritmik ishlar bir-birini to‘ldiradi, ammo ularning maqsadlari va vazifalari bir xil emas.

5. Mashg‘ulotlarni tashkil etish bo‘yicha tavsiyalar

Logoritmik mashg‘ulotlar qisqa, qiziqarli va bolaning imkoniyatlariga mos bo‘lishi lozim. Mashqlar oddiydan murakkabga qarab tashkil etilib, har bir topshiriqning maqsadi aniq belgilanadi.

Mashg‘ulotni quyidagi ketma-ketlikda tashkil etish mumkin:

1. **Kirish qismi:** salomlashish va sodda ritmik harakatlar.
2. **Asosiy qism:** harakatli she’r, ritmni takrorlash va nutqiy topshiriqlar.
3. **Logopedik qism:** bolaning individual maqsadiga mos nutq mashqlari.
4. **Yakuniy qism:** bajarilgan mashqlarni takrorlash va ijobiy rag‘batlantirish.

Mashg‘ulot natijalarini kuzatishda bolaning topshiriqqa qiziqishi, ritmni takrorlashi, ko‘rsatmalarni tushunishi va nutqiy faolligidagi o‘zgarishlar qayd etiladi. Tovush talaffuzidagi natijalar esa alohida logopedik baholash orqali aniqlanadi.

Xulosa

Dislaliyasi bo‘lgan maktabgacha yoshdagi bolalar bilan olib boriladigan logoritmika mashg‘ulotlari nutqiy faollik, eshituv diqqati, harakat koordinatsiyasi va nutq-harakat uyg‘unligini rivojlantirishga yordam berishi mumkin.

Ritmik she’rlar, harakatli o‘yinlar, signalga javob berish va bo‘g‘inlarni ritm bilan takrorlash kabi mashqlar bolalarning mashg‘ulotdagi ishtirokini faollashtiradi. Biroq dislaliyani bartaraf etish uchun tovush talaffuzini tekshirish, tovushni to‘g‘ri hosil qilish va uni mustaqil nutqda mustahkamlashga qaratilgan maxsus logopedik ishlar ham zarur.

Demak, logoritmik mashg‘ulotlarni individual logopedik reja bilan uyg‘unlashtirish dislaliyasi bo‘lgan bolalarga ko‘rsatiladigan korreksion-pedagogik yordamni mazmunan boyitishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Волкова Г. А. *Логопедическая ритмика*. Москва: Просвещение.

2. Архипова Е. Ф. *Логопедическая работа с детьми раннего возраста*. Москва: АСТ.

3. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В. *Основы логопедии*. Москва: Просвещение.

4. World Health Organization. *International Classification of Functioning, Disability and Health: Children & Youth Version (ICF-CY)*. Geneva: WHO, 2007.